

Xenia Muratova

Simbolizam životinja i njegova interpretacija u slikovnim programima iluminiranih bestijarija

Među različitim oblicima srednjovjekovne misli o prirodi, ideja je prirode - kao škole ljudskog ponašanja - postala značajnim temeljem srednjovjekovne kršćanske didaktike. U tom se kontekstu životinje i njihove karakteristike poimaju kao nužna pomagala poučavanja, koja je Stvoritelj ponudio čovjeku. U srednjovjekovnim didaktičkim zapisima likovi životinja poprimaju simbolično značenje i različita moralna i alegorijska tumačenja.

Rijetki su rukopisi *Physiologusa* ilustrirani prikazima alegorijskih moralizacija ili prikazima koji aludiraju na simboličnu važnost životinja spomenutih u poglavljima toga djela, napisanog oko 3. stoljeća. U većini je slučajeva slikovna i ikonografska tradicija, razvijena u rukopisima *Physiologusa*, ograničena prikazima životinja samih. Veći ulomak iluminiranog *Physiologusa*, koji sadrži ne samo prikaze životinja i narativne scene koje ilustriraju njihove priče i osobine već i njihovu alegorijsku i moralnu vrijednost, dio je rukopisa ms. 10066-77 iz 10. stoljeća, a koji se nalazi u Kraljevskoj biblioteci u Bruxellesu. Riječ je o scenama koje ilustriraju priče o orlu, sireni i kentauru i *caladriusu*. Sličan pristup obilježje je i grčkog *Physiologusa* iz Smirne (nastao u 11. ili 12. stoljeću, ali može biti kopija iz 14. stoljeća rukopisa iz 11. stoljeća), uništenom u požaru biblioteke Evangeličke škole u Smirni 1921., a poznatom zahvaljujući istraživanju J. Strzygowskog te nekolicini fotografija snimljenih prije požara. Na Zapadu se nastavlja ta tradicija kroz iluminirane rukopise *Bestiaire divin* normanskog pjesnika Guillaumea le Clerca, s početka 13. stoljeća.

U tradiciji ilustracije srednjovjekovnih bestijarija tvorci nekoliko rukopisa u pojedinim slučajevima prepravljaju minijature u stvarne slikovne komentare teksta. Oni uvode nove likove i prikaze koji ponekad nisu spomenuti u samom tekstu. To su, primjerice, prikazi koji ilustriraju odlomke iz Evanđelja, koji nisu dio teksta, ali koji obogaćuju i razvijaju simbolično značenje životinje, kao što je slučaj s minijaturom lava u ms. Roy. 12F.XIII iz Britanske knjižnice. To su, također, ilustracije odlomaka iz Evanđelja, koji su citirani u ranijim verzijama teksta bestijarija (kao što je tzv. prijelazna grupa između prve i druge skupine tih rukopisa); oni nestaju u tekstovima druge skupine, ali se nastavljaju prikazivati na minijaturama tih rukopisa. Takav je prikaz lisice s mladunčadi u njihovim rupama, koji se nastavlja prikazivati unatoč izostavljanju citata iz Evanđelja koji spominje lisičje rupe.

U nekoliko su slučajeva slikar i začetnik programa rukopisa dodavali u scene životinja neke posebne detalje koji se ne spominju u tekstu. Minijatura s risom u ms. Ashmole 1511 iz Biblioteke Bodleian, jedan je od očitih primjera takvog pristupa: životinja je prikazana kako gleda janje pronađeno na vrhu planine. Instinktivnu mržnju risa prema ljudima spominje Izidor Seviljski, čiji je odlomak dio bestijarija. Stoga prisutnost janjeta ispunjava prikaz risa novom semantikom: janje, kao simbol Isusa Krista i njegove žrtve za spas čovječanstva, predstavlja neograničenu ljubav prema čovječanstvu, a suprotstavljeno je mržnji koju Vrag, utjelovljen u risu, gaji prema čovjeku. Upravo ovaj rukopis nudi nekoliko tumačenja prizora životinja koji iznenađuju svojom osebjunošću. Takva je minijatura kita, simbola Vraga, u kojoj, u suprotnosti s drugim rukopisima bestijarija koji prikazuju poraz pomoraca od morskog čudovišta, putnici nastavljaju svoje putovanje na brodu, koji ostaje čvrsto na površini vode zaštićen križem na vrhu jarbola. Osobita važnost ovog prikaza rezultat je zahtjeva pokrovitelja i kupca rukopisa, koji je najvjerojatnije bio važan dostojanstvenik engleske crkve.

Od posebnog je značenja za razumijevanje općeg smisla slikovnog programa bestijarija prikaz *caladriusa*, bijele ptice koja je u *Physiologusu* tumačena kao slika Krista. *Caladrius* ima sposobnost predviđanja smrti ili izlječenja bolesnika. Ptica se okreće od bolesnika kada je njegova bolest smrtonosna, ali gleda prema njemu ako će čovjek ozdraviti. Ona je simbolična slika Krista koji na sebe preuzima bolest i uzlijeće prema suncu. U većem broju rukopisa bestijarija različitih skupina 12., 13. i 14. stoljeća *caladrius* gleda prema bolesniku, na taj način ulijevajući nadu i vjeru te predviđajući ozdravljenje od smrtonosne bolesti. Slučajevi u kojima *caladrius* okreće svoju glavu od bolesnika, razmjerno su rijetki, a postaju učestaliji krajem 13. stoljeća, u razdoblju pojačanog osjećaja gubljenja nade u izbavljenje od grijeha putem ispovijedi i pokore, nakon poraza križara, u razdoblju koje je obilježeno snažnim antagonizmom u središtu Crkve. Poglavlje o *caladriusu* i minijature koje izražavaju

njegovo simbolično značenje pripadaju najvažnijim slikama srednjovjekovnog bestijarija. Izbor ikonografije *caladriusa* nudi opći stav o duhovnom i moralnom programu svakog rukopisa bestijarija usmjerenog na pobjedu nad grijehom ili, u suprotnom, pesimizmu poraza u vječnoj borbi protiv vražjih izazova na zemaljskom svijetu.

Prijevod s engleskoga: Barbara Španjol-Pandelo